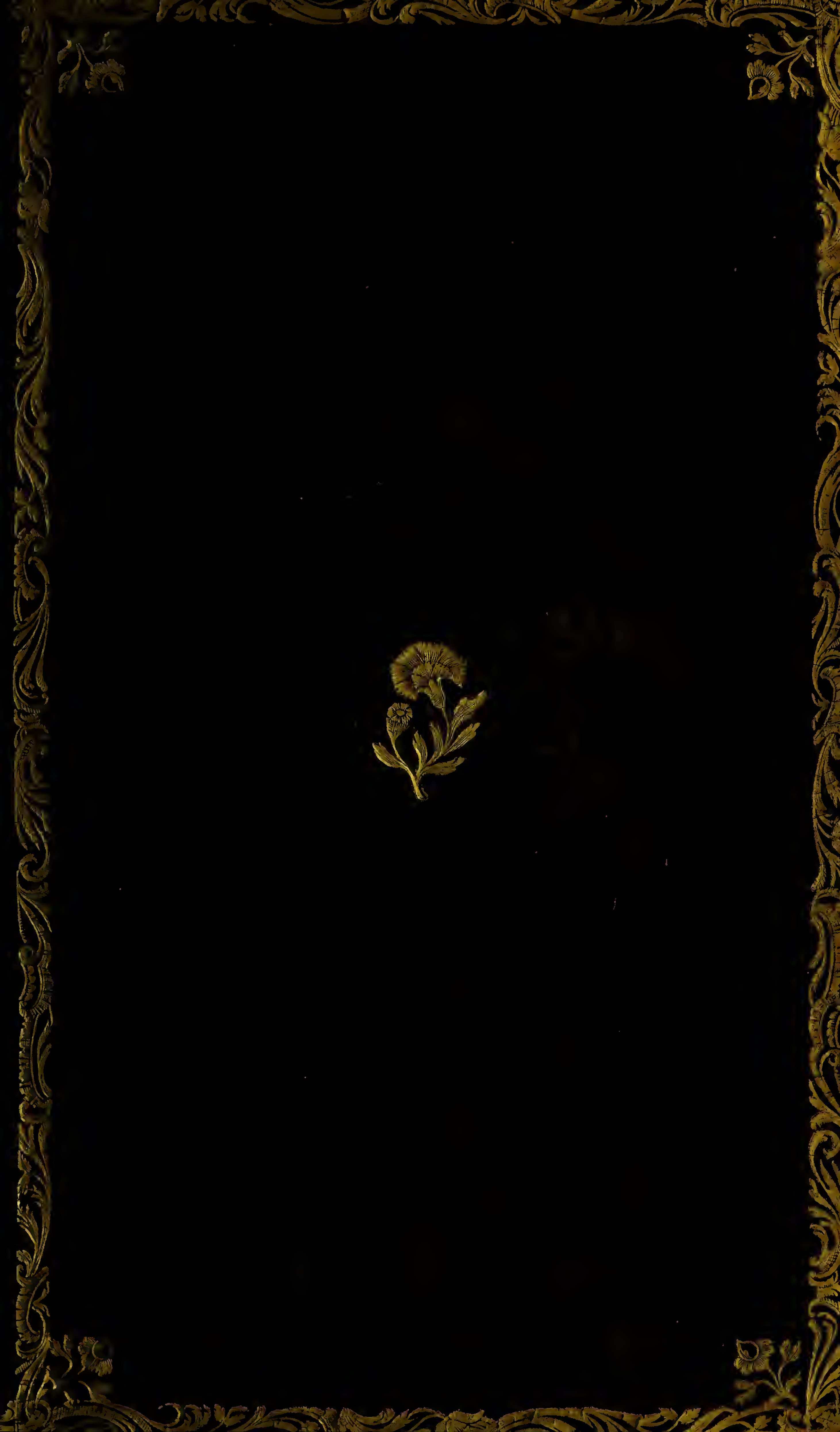

Von den Autheur

WAARNEEMINGEN
EN
PROEVEN
MEEST DOOR INËNTINGE
OP HET RUNDVEE
GEDAAN.

Dienende ten bewyze, dat wy onze Kalvers van gebeterde Koeyen geboren, door Inëntinge, tegen de veepest kunnen beveiligen.

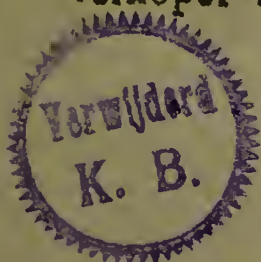
Beneffens een duidelyk onderricht, op welke manier, deze Inëntinge, met het minste gevaar, en op de gemakkelykste wyze kan geschieden.

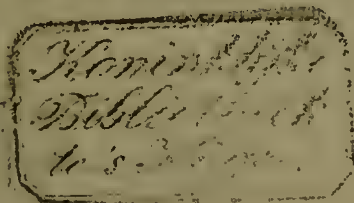
DOOR

GEERT REINDERS.
Huisman te GARNWERT.

Te GRONINGEN,

By LUBBARTUS HUISINGH, Boekverkoper aan de Breede Markt. 1776.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

OPDRAGT

AAN

ZYNE DOORLUCHTIGSTE HOOGHEID

DEN HEERE

WILLEM DEN VYFDEN,

PRINSE VAN ORANJE EN NASSAU,

ERFSTADHOUDER, ERFGOUVERNEUR,

ERFCAPITEIN GENERAAL EN ADMIRAAL

VAN

De Zeven Vereenigde NEDERLANDEN,

ENZ. ENZ. ENZ.

DOORLUCHTIGSTE VORST!

De volkomen zekerheid die ik my vleije te hebben, van de nuttigheid myner ontdekkinge, wettigt eenigzins myn ſtout beſtaan, dat ik my durve onderwinden, deeze Proeven en Waar-

neemingen, op het allereerbiedigſte, aan uwe Doorl. Hoogheid op te draagen. Trouwens, heeft men ooit de vryheid, boeken op te draagen aan een vorſt, het is dan, wanneer derzelver inhoud, de middelen ontdekt, ter bevorderinge van des volks geluk.

Heeft het GOEDERTIEREN OPPERWEEZEN, onze poogingen, tot nut der Maatſchappye gezegend, waarom zouden wy dan ook geen vryheid hebben, dezelve onder het oog te brengen, van een vaderland lievend vorſt! Die door dezelfde GODDELYKE

VOOR-

VOORZIENIGHEID, geplaatſt aan 't roer van Neerlands vryen ſtaat, de ingezetenen van dit Gemeenebeſt, door een zagt en wys beſtier, aanhoudende gelukkig maakt.

Ik ſmeeke dan uwe DOORL. HOOGHEID! met verſchuldigd ontzag, om de beſcherminge over myne ontdekkinge. En wenſche, dat ons gezegend Vaderland, onder het wys beſtier van uwe DOORL. HOOGHEID en 's LANDS VADEREN! eerlange, de vruchten moge genieten, van onzen gezegenden arbeid.

Vergeef my myne vrypoſtigheid

O P D R A G T.

Doorl. Vorſt! die op zulk eene ſtreelende verwagtinge gebouwd is. En vergun my, dat ik, na uwe DOORL. HOOGHEID, en het GANTSCHE VORSTELYK HUIS! de dierbaarſte van GODS ZEGENINGEN toegewenſcht, te hebben, de Eer hebbe, my met de allerdiepſten en verſchuldigſten Eerbied te noemen.

DOORLUCHTIGSTE VORST!

uwer DOORL. HOOGHEIDS

Onderdanigſten Dienaar

GEERT REINDERS.

VOORREDEN

GOEDGUNSTIGE LEEZER!

Ik meene met dit werkje myne landsgenooten eenen weezenlyken dienſt te doen. Het betreft de behoudeniſſe van ons dierbaar rundvee, tegen de beklaaglyke verwoeſtingen der beſmettelyke veeziekte. Het middel hier in voorgedragen is, vleije ik my zeker. Ik hebbe in het opgeeven myner proeven en waarneemingen, nauwkeurig de waarheid in acht genomen. De manier der inentinge hebbe ik zoo duidelyk als my mogelyk was beſchreeven: dit achte ik zeer nodig te zyn, om dat veele onder het gemeen tot nog toe, van deeze eenvoudige en voor de dieren zoo weinig pyn-veroorzaakende behandelinge, zulke verkeer-

de denkbeelden hebben, dat dezelve hen natuurlyk, eenen afkeer van de inentinge moeten inboezemen! en andere worden by mangel van een klaar en duidelyk onderwys, weerhouden, de zaak voor hen zelven te onderzoeken. Deeze zyn nu beide onderricht.

Na het afdrukken van het derde Blad, bragt myn zwager, *Cornelis Willems*, *Smit* te *Peterburen*, drie kalvers, zynde twee van gebeterde, en het derde, van een ongebeterde koe gebooren, (deeze waren in het voorleden voorjaar 1775 in huis ingeënt en zeer ligt ziek geweest, en voor de tweedemaal den 23 *Augustus* wederom in het land ingeënt) by natuurlyk ziek vee: men plaatste haar zo, dat ieder, een zieke aan zyn zyde hadde: en

en

en entte haar daar en boven in, dog zy ſtonden alle drie, tegen de natuurlyke en ingeënte beſmetting, Hy hadde by de inenting van den 20 *Auguſtus*, geene tekenen van ziekte aan deeze kalvers beſpeurd.

Ik hebbe bladz. 27, niet gemelt, of die beide vaarzen, waar van ik den eene in het oor, en den ander onder in den ſtaart, hadde ingeënt, gevat hebben, om reden, dat ſchoon die dieren, wel op de gewoone tyd ziek wierden, hier uit echter, niet was te beſluiten, datze door inenting, ziek zyn geworden, aangezien, dat er een natuurlyk zieke by zynde, zy, zo wel door deeze beſmet, en ziek konden zyn geworden, als door de inenting.

Van de vervoering der kalvers hebbe ik niets gezegt, om dat ik geen genoegzaam bewys voor myne gedagten daaromtrent hebbe: ik denke dat de vervoeringe niet gevaarlyk is, als de kalvers zes of agt weeken oud zyn, en aanſtonds na de vervoeringe worden ingeënt. Maar jonge kalvers, moeten by de vervoeringe zorgvuldig worden gedekt, althans dit heeft my de ondervinding geleert, dat nuchteren kalvers, of die ſlechts twee of drie dagen oud zyn, in een ſterke wind, zonder gedekt te zyn, vervoerd wordende, meeſt al ſterven. Wind en koude, is voor jonge kalveren in het gemeen zeer ſchadelyk.

Dus hope ik zo veel mogelyk, hier in, aan het verlangen van verſtandige voldaan te hebben.

On-

VOORREDEN.

Ontfang dan Goedgunſtige Leezer, een werkje van Geringen omſlag, dog zoo ik meene van niet weinig aangelegenheid. Verſchoon de feilen in ſtyl en taalkunde, die aangezien ik van het voorregt eener geleerde opvoedinge verſtoken ben geweeſt, my onvermydelyk waren.

TE GARNWERT
op myne Boere Wooninge
den 25 Februarie 1776.

Drukfeilen welke op de bygevoegde wyze moeten verbeterd worden.

Bladz. 5 reg. 2 van onder. Proffeffor, *lees*: Profeffor
9 reg. 21 geweeft zyn, *lees:* geweeft
9 reg. 23 die na, dat, *lees:* die, na dat
11 reg. 19 het zelve *lees*: dezelve
12 reg. 6 van onder, door *lees:* door:
16 reg. 29 vaarzen *lees*; vaarze
21 reg. 2 van onder ligter *lees :* ligt
25 reg. 1 No 11. *lees :* No 1.

De overige Drukfeilen gelieve den Goedgunftigen leezer zelve te verbeteren.

WAARNEEMINGEN
EN
PROEVEN
MEEST DOOR INËNTINGE OP HET RUNDVEE GEDAAN.

Ik hebbe, in het voorleeden Jaar 1774, in eenen gedrukten brief aan de *Hoog Gel. Heeren* CAMPER en MUNNIKS, myne ontdekkinge, aangaande de kalvers van gebeterde koejen geboren, bekend gemaakt; dog de proeven, waar op dezelve berufte, niet gemeld: om dat ik voorneemens was, nog eerft eenige waarneemingen en proeven te doen; ten einde door een grooter getal proefneemingen gefterkt, op eenmaal, het nut, en de zekerheid deezer ontdekkinge, zodanig te bewyzen, dat niemand met reden meer aan dezelve twyffelen kan.

Tegenwoordig daar toe in ftaat zynde, zo vinde ik my verpligt, deezen aan het publyk meede te deelen.

Ik zal beginnen met een hiftorifch verhaal onzer

Inëntingen te geeven, om daar meede te toonen, dat wy langs den gewoonen weg, namelyk, door waarneemingen en proeven te doen, tot deeze ontdekkinge gekomen zyn.

De *Hoog Gel. Heer* PETRUS CAMPER, had eene verhandeling geschreven, over de *Botten, (of platte Leverwormen,) der Schapen en Runderen:* waar over ik Zyn *Hoog-gel.* in 1767 eenen brief schreef. Deeze gaf aanleiding, dat ik met dien *Hoogleeraar* in nadere kennis geraakte, en zedert dien tyt, hebbe ik veelmalen, het verstandig onderwys, in verscheide zaken van belang, en veel Vriendschap van Zyn *Hooggeleerden* genoten.

In 1769, de veepest zig in onze Provintie openbarende, was hier over, zoo dikwyls ik de Eer hadde *Professor* CAMPER te spreeken, genoegzaam altoos onze redeneering. Eerst raadde Zyn *Hoog Geleerde* my aan, voorbehoed middelen te gebruiken, namelyk: een afkookzel van de bast van willigen hout, en de olie van vitriool; dat beide myn vee zeer wel bekwam. Maar hoe gemakkelyk zulks ook kan geschieden, als het vee op de Stallen staat, het is te veel moeite om het in het Land te doen, zoo lang als het nog maar slegts een bloot onderzoeken is.

By deeze gelegenheid, sprak *Zyn Hooggeleerde* al vroeg teegen my, over de Inëntinge van het Rundvee, die aanstonds my het allermeest geviel:

wan-

ant my dagte, zoude 'er ooit een geneesmiddel, r behoudenisse van ons kostelyk vee gevonden orden, dat er nooit meer hope voor was, dan anneer men vyfmaal vier en twintig uiren van te oren wist, wanneer het dier ziek zoude worden; meer, daar toen de grootste geneeskundigen n onzen tyd, door aanhoudende waarneemingen proeven te doen, hunne uiterste pogingen aanendeden, om dit heilzaam einde te bereiken.

De *Societeit* tot inëntinge van het hoornvee, het voorjaar 1769 te *Groningen* opgerigt zyn-, zoo kogt ik, op order der *Directeuren* van eeze *Societeit*, de *Hoog Geleerde Heeren* G. n DOEVEREN, en PETRUS CAMPER, eerste agt hokkelingen voor dezelve. Hier oor kreeg ik nu gelegenheid de Inëntinge allerrst te zien. Ik zag het vee door inëntinge ek worden. Ik zag het gebeterde naderhand, n het te beproeven, onder andere zieken staan. y wierden gebragt onder natuurlyk zieken in het nd, dog bleeven gezond, waar uit ik met de oogste waarschynlykheid besloot, datze voor eene lgende besmettinge beveiligt waren.

De eerste inëntingen, op de stallen der *Societeit*, niet zeer gelukkig slagende, wagte ik tot n Herfst, wanneer ik aan den Heere CAMPER voorstelde, om op een plaatze, daar de veeest was, voor eigen rekening, jongvee in te enn. Dit keurde zyn *Hoog Gel.* goed, en, om

my aan te moedigen, bood *zyn Hoog gel.* my aan dee hier in te willen neemen. Gelyk ook meede hier in aandeel namen, myn Oom *Jan Willems Smit*, en *Jacob Gerrits* beide myne buurlieden. Wy kogten 16 Hokkelingen, die *Professor* CAMPER zelve den 29 September inënte. Vyf met Stoffe of het vogt uit de neusgaten van een jonge koe, zynde in den tweeden dag der ziekte: en de overige, met Stoffe van een koe, die waarschynlyk reeds aan het beteren was. Deeze wierden alle ingeënt op twee plaatzen, van agteren op de dyen; ieder litsje was van vier draaden. De vyf ingeënt met stof van die koe, welke in den tweeden dag der ziekte was, wierden ziek; vier beterden, waar van de eene zeer ligt ziek was: deeze was togtig, als men haar inente. Een stierf. De overige bleven gezond. Wy gavenze den 5 October eene purgatie, en hebbenze op den zesden adergelaten tot 12 oncen. De Elf, welke niet gevat hadden, wierden wederom ingeënt: hier van beterden zeven, en stierven vier.

Dit *in zoo verre* wel gelukkende, en de veepest zig meer verspreidende, spoorde zulks my aan, om voor my zelven nog eenig jongvee, dat toen zeer goedkoop was, aan te kopen, ten einde, die gedugte slag my meede treffende, dezelve in te enten. Dit gebeurde ook eerlang, ontdekkende zich den 9 November de ziekte aan een jonge Melkkoe. Hier op besloot ik, aangezien

ien myne naaſte buuren reeds eenige dagen de iekte gehad hadden, al myn overig vee, dat ik y huis hadde, in te enten; gelyk ik ook daade- ⁄k uitvoerde dien zelven avond, en volgenden ıorgen, inëntende Elf koejen, Elf enter vaarzen, n drie hokkelingen, allen met ſtof van een en- :r vaarze, zynde in de vierde dag der ziekte, n die naderhand beterde, ieder met 6 draden, p twee plaatzen. Deeze wierden alle op de ewone tyd, dat is den vyfden, en zesden dag a de inëntinge ziek. Den 15 gaf ik haar het ɔen gewoone purgeermiddel, zynde een afkook- el van *Coloquint* en *zenebladen*. Den 18 kwam e Heer WYNOLD MUNNIKS, (nu *Hoogleer- ar* op de Hoge School van *Stad* en *Lande*,) eeds door veele genomene waarneemingen en roeven eene uitgeſtrekte kundigheid bezittende, ıy bezoeken. Wy plaatſten het vee zo veel ıogelyk uit malkanderen, tapten bloed af, na dat e ziekte ons voorkwam meer of min op de orſt te vallen, en herhaalden de purgatie aan ie het onzes oordeels nodig hadden. Van de oejen beterden zeven, van de enter vaarzen ook even: waar van de eene by de inëntinge toch- g geweeſt zynde, ligt ziek was. De hokkelingen ierven alle drie.

Nauwlyks was dit voor my gewigtig ſtuk dus itgevallen, of de Heer *Proffeſſor* CAM- 'ER ſtelde my voor, verder de Inëntinge te be-

proeven, en bood my aan wederom met my in maatſchappye te willen inënten, myn Oom *Jan Willem Smit*, ter zelver tyd zyn vee ingeënt hebbende, wierd onze participant. Wy kogten 16 koejen, dezelve inëntende den 29 November, met ſtof van een jonge koe, die in de vierde dag der ziekte was, en den volgenden dag ſtierf. Wy behandelden dit vee op dezelfde wyze als het myne; uitgezondert, dat deeze koejen van den dag der inëntinge af, niets aten dan bladen van Raapzaad, en Garſten meel. Hier van beterden veertien, en ſtierven dus maar twee. Egter waren twaalf zeer ziek geweeſt. Twee, waar van de eene togtig was, toen ikze inënte, waren ligt ziek.

Wy hadden reeds beſloten andermaal 16 koejen in te enten. Dit geſchiede den 14 December. Alles wierd op de vorige wyze behandeld. Hier van beterden tien, en ſtierven zes.

Wy dagten nu door onderzoek na de oorzaaken der kwaadaardigſte toevallen, en door dezelve met gepaſte middelen te keer te gaan, van tyt tot tyt gelukkiger te zullen ſlagen. De Heeren CAMPER *en* MUNNIKS waren dagelyks hier in bezig, met een onvermoeiden yver: en wy, zoo veel onze kundigheden toelieten, ſpoorden door nauwkeurig acht te geeven op het zieke, en het openen van 't geſtorven vee, vlytig deeze toevallen na. Wy kogten dan nu twintig koejen, en

en

enteden dezelven in den 30 December met ſtoffe van een twenter vaarze, die op den 25 derzelver maand was ingeënt. Op het zeggen van den eigenaar, dat dit dier reeds ziek was, nam men hier de ſtoffe van; dog deze beſmette niet: alleen kreeg ons vee kwaadaardige ontſteekingen op de dyen, daar zy waren ingeënt. Hier tegen hebben wy niet beter bevonden, als ſpuiten, en waſſchen met Azyn. Hier kwam by, dat 'er aanſtonds twee van deeze koejen de natuurlyke ziekte kreegen, zynde reeds den 5 Januari 1770, wanneer wy de anderen voor de tweedemaal inënteden, zeer zwak. En van deze nu wederom ingeënte, wierden 'er alle dagen ziek: nu was er in onze behandelinge geen order of beſtek, alles was in de war, en van dit gevolg, dat van deeze twintig twee beterden, en agtien ſtierven.

Onze ſmerte wierd te groter, om dat de gemoederen veeler menſchen, zeer aangedaan over de inëntinge, dog reeds door verſcheide goede uitkomſten merkelyk aan 't bedaren zynde, nu wederom op nieuw, door dit ons ongeluk, zeer tegen ons verbittert wierden, wordende daar en boven, door verſcheide domme yveraars, die de inëntinge voor eene openbare godloosheid uitſchreeuwden, zodanig aangezet, dat ik, anders vry wel in gunſt by myne medeburgers ſtaande, nauwlyks veilig was in openbare gezelſchappen,

moetende dieswegens, dikwyls zeer onbescheide bejegeningen, met geduld verdragen.

Evenwel gaven wy den moed niet op, om in 't vervolg gelukkiger te zullen slagen, niet tegenstaande, nog eene ongelukkige uitkomst van elf koejen, die ik met Mevrouw WOLBERTS, en een Vriend, voornamelyk ten behoeve van een ander Vriend, den 2 Januari hadde ingeënt: van deeze, schoon na de beste ons bekende wyze behandeld, stierven zeven, en beterden slegts vier. Een ander gelukkiger uitkomst, verzagte dit eenigzinds; want om dien zelfden tyd, namelyk den 5 Januari, vier koejen, en twee kalveren, met drie myner Vrienden hebbende ingeënt, behielden wy de koejen alle vier. Deeze waren alle op onze vorige manier behandeld, behalven dat men nu geen bladen van Raapzaad meer konde geeven, en tot eene purgatie gaf een half pond Siroop met twee handen vol gemeen keukenzout.

De Heer *Professor* CAMPER, *Jan Willem Smit*, en ik, besloten nog eens 16 koejen in te enten; dit geschiede ten huize van myn Oom, om dat daar in langen tyt geen ziek vee was in huis geweest. Nu begon men meer op verandering te denken in de manier der behandelinge: wy enten in met minder stof, namelyk met drie draden op eene plaats, namen dezelve na drie of vier dagen weg, lieten meer

bloed

bloed af, ſpuiteden en waſchten dagelyks de neus-gaten ſchoon uit met Azyn, en gaven tot een purgeermiddel, aan twaalf, het evengemelde Si-roop en Zout: en aan de andere vier, ieder een loot *Rhabarber*, met een half oord Raap-oly, en ruim een halve vles vers dikbier. Van deeze laaſte beterden twee. En van die, welke Siroop en Zout gebruikt hadden, agt; dog hier van ſtierf nog een aan het verleggen van het Kalf, dus be-terden van deeze 16 negen, en ſtierven zeven.

Het vee te na aan het kalven komende, waar door veroorzaakt wierd, dat verſcheide in de ziek-te het kalf afzetteden, zoo beſlooten wy met de inentinge van het kalf vee, dit voorjaar op te houden.

Ik hadde gedurende deezen winter, voor my in het byzonder, nog ingeënt vyf gelde of onbe-vruchte vaarzen, waar onder een van een gebe-terde koe geboren, die meede uit een gebeterde geboren was, en waar van men zeide, dat allen, die hier van waren ziek geweeſt zyn, gebeterd wa-ren. Deeze ſtierf. Ik had deeze allen ingeënt met ſtof van dieren, die na, dat ik de ſtof genomen hadde, beterden, dus te werk gaande: ik nam van verſcheide beeſten op de negende dag na de inentinge ſtof, wagtende met die gezonde vaar-zen in te enten, zoo lange, tot dat een of ander van deeze zieke beeſten waarſchynelyke teekens gaf van beterſchap, wanneer ik dan met de ſtof van

dit dier genomen inënte. Doch deze wierden egter zoo ziek als de andere: twee beterden, en drie ſtierven.

Ik hadde daar en tegen, by den Heere GOLDSTEIN te *Bedum* in Januarie ingeënt, eerſt agt, en naderhand nog zeven jonge beeſten, met ſtof van twee koejen, waar van de eene ingeënt, en de ander natuurlyk ziek was, en beide ſtierven. Van de agt eerſten beterden zeven, en van de laaſte zeven zes. Dezen hadde ik tot een purgeermiddel gegeeven het afkookzel van *Coloquint* en *Zenebladen*. Zy wierden adergelaten op den vyfden en zesden dag na de inentinge.

Nog hadde ik op verzoek van eenige myner goede Vrienden, voor en na ingeênt, omtrent veertig beeſten, jong en oud, die alle ten naasten by wierden behandelt, als by den Heer GOLDSTEIN, dog waar van de uitkomſten onder elkanderen zeer ongelyk waren.

Eindelyk, den 6 Februarius kogt ik, met twee myner vrienden in maatſchappye, Zes gelde vaarzen, dien ik des anderen daags inente. Deeze aten van den dag der inentinge af, niet als haverſchoven, en garſten meel: zy dronken verſche karnmelk: ik ſtoofde haar dagelyks over gekookte garſt: hier van beterden drie, de andere ſtierven.

Ik hadde toen nog wel luſt eenige proefneemingen op enkele dieren te doen: maar de Vee-

peſt

peſt ophoudende, waar door het ongebeterde vee zeer ſterk in prys begon te ryzen, ook zommige myner buuren wederom ongebeterd vee aankopende, zoo vond ik my toen verpligt, het verder onderzoek door inentinge te ſtaken.

Het vee door inentinge gebeterd, hadde men gedurende den geheelen herfſt en winter, op alle mogelyke wyze ter toets gebragt. Wy hadden verſcheiden, ligt ziek geweeſt zynde, wederom ingeënt; en bragten veelen by natuurlyk zieken Zonder onderſcheid, ofze ligt of zwaar ziek geweeſt waren, ſtondenze alle tegen eene volgende beſmetting.

Uit deeze proefneemingen beſloot ik, vooreerſt, dat men ongebeterd vee inentende, met ſtoffe die beſmettelyk was, dat is, genomen van een ingeënt, of natuurlyk ziek beeſt, dat in den tweeden, derden, of vierden dag der ziekte is, voor dat het begint te beteren, het zelve altoos ziek worden.

Ten tweeden: dat het vee, door inentinge beſmet en beterende, *hoe ligt ziek ook*, voor eene volgende beſmettinge zoo wel beveiligt is, als die van de natuurlyke ziekte gebeterd zyn.

Ten derden: dat alle onze verſchillende behandelingen, in de ziekte, en uitkomſten, geen merkelyk onderſcheid veroorzaakten. Wy hadden by het gebruik van *Coloquint* en *Zenebladen* de beſte uitkomſten gehad. Maar by anderen was in het

te-

tegendeel, Siroop en Zout het beſt bevonden. Veele geneesmiddelen wierden door ons, en anderen beproeft; dog niets was er, daar men eenig nut van hadde. Het vee door ons op de paarde miſt, in paardeſtallen geplaatſt, ſtierf zo wel als anderen. Het aderlaten ſcheen ons zomtyts van wezenlyk nut te zyn; en dan wederom in uiterlyk dezelfde omſtandighedeu deed het geenen dienſt. In de ſmetſtoffe vond ik ook geen onderſcheid. Ook niet in de manier der inentinge. De Scheiding van de ziekte is op den tienden en elfden dag na de inentinge, en die dan niet beteren, ſterven meeſt, en genoegzaam allen, aan het bederf der longen.

De togtige verdienden nader onderzoek. Maar allermeeſt vielen myne gedagten, *Op kalveren van gebeterde koejen* (*) *geboren.* Ik hadde met andere oplettende boeren zedert een ge-

(*) Door kalvers van gebeterde koejen geboren, verſtaa ik niet die, welke, terwyl hunne moeders de peſtziekte hadden, nog niet geboren waren, en in die ziekte het leeven behoudende, naderhand levendig ter waereld komen; van deeze zyn nagenoeg drie vierde deel gebeterd: het verwondert my datze niet alle gebeterd zyn. maar ik verſtaa hier door zulke kalvers, waar van de koejen na hare ziekte, het zy over kort, of lang, wederom bevrugt worden, dat is zonder onderſcheid, of dit het eerſte, tweede, derde, vierde, of vyfde kalf is, na de ziekte van de moeder.

geruimen tyd opgemerkt, dat die dieren, voor datze in de opene lucht kwamen, nooit ziek wierden; zelfs niet by de hevigſte natuurlyke beſmettingen. Meer als eens gebeurde het, dat kalvers van gebeterde, en ongebeterde koejen, in het zelfde hok zynde, die van de ongebeterde koejen geboren, ziek wierden en ſtierven, zonder dat men aan die van de gebeterde koejen, de minſte aandoening beſpeurde. Egter wierdenze, in de opene lucht komende, vatbaar voor de beſmettinge, en ſtierven na verloop van een half jaar of daaromtrent, zo wel als anderen.

Dit verwekte in my een grote luſt, om te mogen weeten, wanneer die dieren allereerſt vatbaar voor de beſmettinge mogten zyn. Ik vleide my, als men dit eerſte tyt ſtip wiſte, dat men dan door inentinge veel meer, als anders, zoude kunnen behouden: namelyk, het kwam my, aangezien de ſtoffe, of grond van de ziekte, in die kalveren, eene zeekere bereidinge door de opene lucht, of iets dat zig in de opene lucht onthoud, nodig hadde, eer datze tot die trap van rypheid was, om ontſtoken te konnen worden, zeer natuurlyk voor, dat die rypinge, niet op eene ſprong, maar van langzamerhand geſchiede, en dat men dus gedurende deeze rypinge, de ſtoffe ontſteekende, waarſchynlyk daar van veel minder woede, dan wanneer dezelve tot haar volkomen rypheid gekomen was, te wagten hadde.

Het

Het bleef evenwel, om reeds gemelde redenen, slegts een zaak van bespiegeling tot het voorjaar 1771, wanneer, door gedurig hier over gedagt te hebben, myn verlangen, om te zien wat men door proefneemingen hier uit verder zoude kunnen leeren, zo groot was, dat ik het niet langer konde uitstellen. Nu zelfs kalveren van gebeterde koejen hebbende, zoo nam ik in de maand April daar van de eerste proef, een kalf inentende, dat twee weeken oud was; dit wierd niet ziek: dog ik twyffelde ook, of de stoffe, daar ik het meede ingeënt hadde, wel goed was geweest. Ik herhaalde de inëntinge daarom aan dit kalf, als het vier weeken oud was, en het gaf eenige waarschynelyke teekenen van ziekte, namelyk, het kugte nu en dan, het lekte, meer als gezond zynde, de neusgaten, en het scheen wat suf of slaperig te weezen. Deeze verschynzelen duurden slegts twee dagen, en wel den vyfden en zesden dag na de inëntinge; het weigerde ook geen drinken. Dus twyffelde ik of het niet, dan al, was ziek geweest, en ik konde ook geen stof meer krygen tot verder onderzoek.

In het voorjaar 1774, de Veepest wederom op eenige plaatzen in onze Provintie, ook in myne buurt zig openbarende, gaf my gelegenheid wederom verscheide proeven te doen. De eerste was, dat ik inënte 13 Hokkelingen, waar van elf reeds 14 dagen gelopen hadden in eene zeer goe-

de

de weide, en de andere twee, waren er twee of drie dagen voor de inëntinge by gekomen. Ik was van gedagten, dat de Zuiverheid der lucht, het Jonge Gras, de nieuwe kruiden, en de schone gezonde gesteldheid waar in myne hokkelingen waren, veel zouden toebrengen tot eene goede uitkomst. Deeze allen ente ik in den 19 April, met stof van een Hokkeling bul of stier, die in den derden of vierden dag der ziekte was. Hier van wierden agt door inëntinge, en de andere vyf, door deeze besmet, natuurlyk ziek. Dit was my nooit meer gebeurt, dat van vee, met dezelfde stoffe ingeënt, zommigen ziek wierden, en anderen niet. Het dier, daar ik de stof van nam, zat met het hooft in de windt, het sneeuwde (en wel uit hoofde dier zitting,) hem in de Neusgaten: hier was ik niet op bedagt, en maakte dus waarschynlyk de eerste draden, meer nat in sneeuw water, dan in smetstof. Ook gaf dit dier, omtrent twee uuren, na dat ik de stof genomen hadde, tekenen van beterschap, staande van zyn hoopje stroo, daar het 's daags te voren niet van was afgeweest, op, gaande de anderen alweidende agter na. Ook zoude men kunnen denken, dat de eerste draden, nat gemaakt in een ouder vogt als de volgende, aangezien men met dezelve het vogt, dat men in de neusgaten vind, meest altyt geheel wegneemt, en dus moet wagten, eer de volgende doorweekt zyn, tot eene nieuwe uit zy-

pe-

pelinge daar toe genoegzaam vogt verschaft; mogelyk uit hoofde, der reeds in 't begin zynde beterschap alleen besmettelyk zyn geweest, en de laasten niet. Dog de eerst gemelde redenen komen my tot nog toe meest waarschynlyk voor. Ik gaf aan dit vee geen purgeermiddelen, nog eenige medicynen, maar hebze adergelaten, na dat het my nodig scheen. Een begoot ik dagelyks verscheide maalen met water; deeze beterde. Van de andere zeven, door inëntinge ziek geworden, beterden drie. De vyf natuurlyk zieken stierven allen.

Omtrent dien zelfden tyd, dat ik myne hokkelingen inënte, ontdekte ik ook de natuurlyke ziekte in myn Huis onder de kalveren. dit verschafte my geleegenheid om verder waarneemingen en proeven met kalvers van gebeterde koejen te doen. Ik plaatste dan eerst een kalf uit eene in 1769 van de natuurlyke ziekte gebeterde koe, by drie andere kalvers van ongebeterde koejen geboren, die alle drie de natuurlyke ziekte hadden, zoo dat dit gezonde kalf de zieken konde aanraaken, en belekken. Deeze stierven alle drie op die plaats; dog het kalf van de gebeterde koe geboren bleef volmaakt gezond.

Hier op ente ik dit kalf in, met stof genomen van een koe, die in de derde dag der ziekte was, en drie dagen daar na stierf. met dezelfde stoffe, en op dezelfde tyd inëntende, die twenter vaarzen, welke ik in 1771, toen het een kalf was hadde

hadde ingeënt. Ik was zeer verblyd, toen ik in dit laatste kalf wederom dezelfde ligte tekenen van ziekte zag, als in dat van 1771, en dat de vaars niet de minste tekenen van aandoeninge gaf: zy stond nog daar en boven in het midden eener sterke natuurlyke besmettinge, dog bleef volmaakt gezond.

De natuurlyke ziekte, die ik onder myn vee hadde, was zeer kwaadaardig: nooit hebbe ik meer benauwdheid aan het zieke vee gezien, en alles, wat ik deed, was vruchteloos. Onder de verschei-de middelen, dien ik aanwende, was ook deeze: ik nam van zes enter vaarsen, die in dezelfde 24 uren ziek wierden, drie, die ik alle dagen driemaal; namelyk smorgens, smiddaags en 's avonds deed zwemmen, verscheiden dagen, of liever zoo lange daar mede aanhoudende, als het uit hoofde van haar toeneemende zwakheid geschieden konde. Hier by bespeurde ik die merkelyke verandering, dat die dieren tot in den vierden dag der ziekte, wanneerze uit het water kwamen, binnen een vierendeel uur begonden te herkauwen; waarlyk! zy steenden en herkauwden te gelyk: ook scheenenze dan eerst vrolyker: dog zy stierven zoo wel als de andere drie, daar ik niets aan gedaan hadde.

Ik verloor aan de natuurlyke ziekte agtien beesten, en slegts een kalfje beterde. Ik hadde nu nog zes kalveren van gebeterde koejen, zynde deeze

koejen de eene door inëntinge, en de andere vyf, van de natuurlyke ziekte allen in 1769 en 1770 gebeterd; welke kalvers schoon zommige aan het zieke vee stonden, alle gezond bleeven. Deezen nu zes en agt weeken oud zynde ente ik in, met stoffe van een koe, die in den derden of vierden dag der ziekte was, en die op den negenden dag der ziekte is gestorven; zy wierden ligt ziek, en beterden allen. Hier onder waren twee, die op den zesden en zevenden dag na de inëntinge, meer of min steenden, als zy zaten, dog zy dronken gedurende de ziekte altyd zoo veel als gezond zynde. Een van deezen, die meest ziek was, had, voor dat het was ingeënt, eens buiten in de opene lucht, en over hals en ooren in het water geweest. Eenige knersten op de tanden: dog een van deeze kalvers gaf geen de minste tekenen van ziekte; maar was altoos even vrolyk. Ik hadde met dezelfde stoffe ook wederom ingeënt dat kalf, het welk ik in de vorige maand hadde ingeënt, maar hier aan bespeurde ik geene tekenen van ziekte.

De gelukkige uitkomsten deezer proeven gaven my een onbedenkelyk genoegen. Ik vleide my reeds eene ontdekkinge van weezenlyk belang gedaan te hebben. Verscheiden waarneemingen versterkten my daar en boven in myn gevoelen, onder anderen, myn Grootvader *Jan Jacobs Tempel* had de Ziekte onder zestien kalveren, welke nog geen drie weeken waren buiten geweest, drie

van

van deeze kalvers waren van gebeterde, en de overige dertien van ongebeterde koejen geboren; de eerste drie wierden ligt ziek, en beterden, en de laastgemelde dertien stierven alle. Myn Oom *Jan Willems Smit* ente in Juny in drie kalvers van gebeterde koejen, die zedert het midden van May waren in het land geweest. Van deezen wierd een ligt ziek en beterde, een ander wierd zieker dog beterde ook, maar de derde, schoon voor het oog niet swaar ziek zynde, stierf na lang gezukkeld te hebben. *Symon Jannes*, een ander buurman van my, verloor alle zyne kalveren, die van ongebeterde koejen waren, aan de veepest; hy hadde maar een van een gebeterde koe geboren, en dat beterde. En zulke gevallen gebeurden er in de voorzomer veele.

Uit hoofde van deeze waarneemingen, koomt het my zeer waarschynlyk voor, dat, als kalveren van gebeterde koejen geboren, zoo haast zy vatbaar voor de natuurlyke Ziekte zyn, dezelve krygen, daar van ook merkelyk meer en ligter zullen opkomen, dan of zy eerst een half jaar, of daar omtrent, zyn in de opene lucht geweest.

Ik weet wel, dat sommige kundige mannen, zonder op deeze tyt te zien, van gedagten zyn, dat in het algemeen van dat rundvee, het welk van gebeterde koejen en bullen word voortgeteelt, meer opkomen van de ziekte, als van het geen van ongebeterde is voortgebragt: dog hoe natuurlyk deeze stelling schynd, de ondervinding spreek-

ze tegen. Genoegzaam al het ongebeterde vee, dat wy in 1769 in onze *Provintie* hadden, was uit ongebeterde geboren: want hier was zedert 1758 en 1763 niet alleen geen veepeſt geweeſt, maar daar en boven wasze in die Jaren ook niet algemeen, ſlegts op zommige plaatzen hier en daar een enkele ſtallinge aan taſtende, en daarom waren er al zederd eenige Jaren voor 1769, zeer weinig gebeterde koejen, en zedert 1766 geheel geen gebetede bullen, de meeſte boeren hadden in 1769, voor dat zy de veepeſt kreegen, geen één gebeterde koe: dus was toen ons vee ongebeterde uit ongebeterde geboren. Egter kwam er in 1769 en 1770 nagenoeg een derde van de Ziekte op, Daar en tegen waren er in 1774 nog veel gebeterde koejen, althans meer als de vyfde koe was nog gebeterd, en verre de meeſte enter en twenter vaarzen, ook nog veele hokkelingen, zelfs zommige kalveren, waren van gebeterde koejen en bullen voortgeteelt: en er kwamen in 1774 merkelyk minder van de ziekte op, als in 1769.

Nu ſtond my nog te onderzoeken, of myne kalveren, door deeze ligte ziekte, wel voor eene volgende beſmettinge beveiligt waren. Ik hadde reeds daaromtrent een tamelyk wel gegrond vertrouwen, uit hoofde myner vorige Proeven, dog deezen waren niet voldoende, om daar op volkomen ſtaat te maken. Ik hadde myne kalveren in het midden van de maand May in het land gebragt, en

on

om te zekerer te zyn in myne proefneemingen, wagte ik tot in de maand September, wanneer ik haar allen wederom inënte, met ſtoffe van een koe, die in den derden dag der Ziekte was, en naderhand ſtierf. Ik entede ook terzelfder tyt, met dezelfde ſtoffe, en een gelyk getal van draden in, twee ongebeterde kalveren van ongebeterde koejen geboren. Deezen gaven op den vyfden dag na de inentinge, reeds kennelyke tekenen van Ziekte, en ſtierven, de eene op den elfden, en den ander op de dertiende dag na de inëntinge, maar myne andere kalvers hadden op den zesden en zevenden dag na de inentinge ſlegts eenige aandoeninge. Ik hebbe haar aanſtonds wederom ingeënt dog zy bleeven gezond.

Om dit vreemd verſchynzel, namelyk deeze ligte aandoeninge by de tweede inentinge, nader te onderzoeken, zoo ente ik in vyf koejen, alle van de natuurlyke ziekte gebeterd, drie van dezelve gaven op den zevenden dag na de inentinge kennelyke tekenen van aandoeninge: zy waren minder vrolyk als na gewoonte: de afgang was harder: zelfs liepen de oogen van de eene; dog dit is ook niet vreemd in eene ſterke natuurlyke beſmettinge te zien.

In de maand November, ente ik wederom in twee kalvers van gebeterde koejen, die nog niet in de opene lucht waren geweeſt: zy wierden ligter ziek als de vorige, en herſtelden beide.

De Hoog wel Geboren Heer G: ALBERDA Heer van Dykſterhuis, een groot voorſtander van alle onderzoekingen, die het wezenlyk nut der maatſchappye ten oogmerk hebben, bood my aan, als ik luſt hadde om nog eens de inentinge op jongvee te beproeven, zulks met my in maatſchappye te willen doen. Hier toe was ik te ligter gereed, om dat ik reeds voorgenomen hadde nog eenige proeven op jongvee te willen doen.

De Ziekte van deezen zomer verſchilde merkelyk van die van 1769 in haren aard. In 1769 was in het gemeen het bederf in de ingewanden van de borſt niet zoo groot, als in de ingewanden van den buik, daarentegen woede nu de ziekte, zoo als het my by het openen der aan de veepeſt geſtorvene beeſten voorkwam, veel meer op de ingewanden van den borſt, en, uitgezondert dat de galblaas altoos groter was, vond men de ingewanden van den buik nu dikwyls byna als gezond: de binnenſte bekleedvliezen der magen vaſt: weinig ook wel geheel geen ontſteekinge, aan het netvlies: pens, of menigvold: maar in tegendeel waren de longen meeſt al door het koud vuur aangedaan: zelfs zag men zomtyts voort onder den huid den ganſchen borſt uitwendig met koud vuur bezet; waar uit dan ook ontſtond, dat men deezen zomer veel meer Zukkelaars hadde, die aan verſweeringen in de longen ſtierven, als in den Jare 1769.

Ik was van gedagten, dat aderlatingen nu van

weezenlyk nut zouden zyn: de waterkuur was hier ook nog niet genoeg onderzogt: de togtige verdienden nadere proeven: ook hadde ik zelfs gebrek aan vee: de veepeſt was vry algemeen; myne naaſte buuren hadden dezelve deezen zomer gehad, of haddenze nog. Deezen en het gulle aanbod van de Hoog wel Geb. Heer van Dyksſterhuis, waren de beweegredenen, die my aanſpoorden, tot het doen der volgende proeven.

Eerſt kogt ik twee vaarzen, waar van de eene togtig was, toen ik haar inentede. Ik zal voor eene enkele keer myne aantekeningen volgen.

No 1. was een twenter vaarze gezond en ſterk. No 2. was een enter vaars, die togtig was, by de inentinge, beide ingeënt den 26 October, met ſtof genomen van een koe, die in den vyfden dag der Ziekte was, en welke des anderen daags begon te beteren ieder met een litsje van drie draden, op eene plaats, van agteren op de dyen.

Den 1 November. No 2. geeft tekens van ziekte. Ik hebbe haar adergelaten tot 16 oncen, het bloed was ongemeen driftig, en heet; het ſtolde ſchielyk en gaf wey als gezond zynde. No 1. geeft nog weinig tekens van Ziekte, dezelve aderlatende tot 16 oncen, was het bloed minder driftig, als van No 2; het ſtolde, dog gaf weinig wey.

Den 2 November. No 2. blyft warm. No 1. word reeds koud. Zy herkauwen nog beide. Wede-

rom aderlatende tot 12 oncen, ſtolde het bloed van No 1. niet, maar van No 2. ſtolde, dog hadde weinig wey.

Den 3 November. No 2. blyft nog warm. No 1. is koud; het herkauwen is gedaan.

Den 4 dito. No 2. word koud. beide wederom adergelaten tot 12 oncen, ſtolde het bloed van No 2 dog geeft geen wey. Van No 1 ſtold niet, zy ſteenen beide; ook ſpuitenze, dog niet ſterk.

Den 5 dito. De vaarzen geeven beide eenige tekenen van beterſchap, althans zy ſteenen minder hard, en zyn dorſtig. No 1. neemt nu en dan een ſtrooytje.

Den 6 dito. Nog als giſteren, beteren niet op hand, ſchoon de koortzen ſchynen af te neemen; althans zy worden warm. No 1. neemt nog al een ſtrooitje; egter ſteend hy meer. als No 2.

Den 7 dito. No 2. begint eenigzinds luſt tot eeten te krygen. No 1. word niet beter. ik gafze heden ieder een vles vers dikbier, No 2. wil het alleen drinken.

Den 8dito No 1. ſteend harder, eet niet meer, dog drinkt karnmelk met graagte. No 2. drinkt liever dikbier, drinkt heeden driemaal telkens een wynvles bier met graagte word merkelyk ſterker, dog ſteend nog hard, en eet genoegzaam niet. No 1. word 's avonds minder, dog blyft warm.

De

Den 9 November ftierf No 11. na eerft met graagte gedronken te hebben. Ik tragte hem heeden morgen nog te adergelaten, dog konde uit de hals Slagader geen bloed bekomen. Ik kreeg flegts een theekopje vol, dat egter aanftonds ftolde, en 't wei ftond op het bloed, als dropjes water; de hoorns waren, warm toenze ftierf, dat zeldzaam is. De Heer Profeffor MUNNIKS met eenige jonge Heeren my bezoekende, opende dit dier, en toonde ons zeer duidelyk, dat het was geftorven aan het bederf der longen, die zeer ontftoken, en met ettergezwellen bezet was. No 2, word vrolyker, den afgang word gemengder, het drinkt zyn bier met graagte, dog het eet nog byna niets, het ftaat ongemeen overkoots, en fteend nog hard. Ik hebbe het heeden adergelaten, het bloed is als van een gezond beeft, het ftold, en geeft eene zuivere wei. Dit znkkelen heeft geduurt dan eens meer dan minder hoop geevende, tot den 20 Novem, wanneer het meerder begon door te hoeften, en, het fteenen van langzamerhand verminderende, is het allengskens herfteld.

Myne kalveren waren tot den vierden November by No 2. in dezelfde weide geweeft, wanneer ik dit dier om zyne toeneemende zwakheid in huis moeft brengen, blyvende de kalvers in het zelfde ftuk land.

Den 2 November hadde ik ingeënt elf jonge

beeſten, met ſtoffe van meergemelde No 2, deeze gaven de eerſte tekenen van ziekte den 7 November, wanneer ik haar alle deed zwemmen, en twee pond, bloed afliet. den 9 November herhaalde ik de aderlatinge tot dezelfde quantiteit. Van deeze maakte ik vervolgens vyf alle dagen eenmaal nat met water; van deeze vyf beterden, twee, en drie ſtierven. Van de andere zes ſtierven twee op den elfden dag na de inentinge, twee ſtierven na lang gezukkeld te hebben, en twee beterden.

By dit Jongvee liepen wederom myne kalveren van den 6, tot den 11 November. zy zaten des nagts op eenen hoop ſtroo alle onder malkanderen.

Den 3 November had ik nog ingeënt zeventien ſtuks Jongvee, allen met ſtoffe van No 2, ieder met drie draden in het uiterſte eindje van de ſtaart dwars doorſteekende; zy wierden alle op de gewone tyt ziek. Onder deeze was een, die togtig was, toen ik haar inënte; deeze was wederom ligt ziek en beterde. Van de andere zeſtien, daar ik niets aangedaan hadde, als tweemalen aderlaten tot 1½ pond iedermaal, ſtierven tien, waar onder drie zukkelaars: en zes beterden.

Den 11 November ente ik, met ſtoffe van de vorige ingeënte, wederom in, Elf Jonge beeſten, dezelve aderlatende den 16 dito, tot 16 onzen, deeze maakte men alle morgen nat met water

tel-

telkens zoo lange met wasſchen aanhoudende, tot datze begonden te trillen. Het vee ſcheen aanſtonds na de wasſchinge vrolyker, dog het deed verder geen voordeel: want hier van ſtierven agt, en drie beterden.

Het vee nu op de ſtallen ſtaande, zo waren myne kalvers altyt by het zieke vee, ſchoon deeze laaſte elf jonge beeſten by een buurman van my waren ingeënt, bleeven er egter verſcheide zieken in myn huis, ſtaande myne kalveren onder dezelve, zoo als het ons met de plaatzinge op de ſtallen gevoeglyks was.

Nog in deeze maand ente ik in dezelfde hutte, daar ik nu myne kalvers geplaatſt hadde, in, vyf gelde vaarzen met ſtoffe van de vorige ingeënten. Een van deeze ente ik in op het oor: een onder in den ſtaart, het litsje of de draden er ſlegts vyf minuten in latende zitten: drie van agteren op de dyen, waar van een natuurlyk ziek was buiten myn weeten, deeze plaatſte ik op dezelfde ſtal, waar op ſtond dat kalf, aan het welk ik geheel geene tekens van ziekte beſpeurd hadde, de vaars ſtierf aan de zyde van het kalf. Ik plaatſte er een ingeënt zieke, die meede ſtierf. Een derde zieke op dezelfde ſtal aan zyn zyde gezet beterde: en dit zo wel als, alle myne andere kalveren bleef volmaakt gezond.

Ik beſloot nu myne ontdekking aan het publyk bekend te maken. Eerſt gaf ik er kennis van

aan

aan zyne DOORLUGTIGSTE HOOGHEID *den Heere* ERFSTADHOUDER door eenen brief in dato den 6 December 1774. Daar na aan de Hoog Gel. Heeren CAMPER en MUNNIKS, door eenen gedrukten brief gedateert den 22 December 1774, die voorts alomme wierd verkogt. Professor MUNNIKS deed, buiten myn weten, my de Eer, deezen brief aanstonds in het Engelsch over te zetten, en dezelven na Engeland te verzenden: gelyk zyn Hoog Geleerde my door eenen brief in dato den 24 December, verwittigde.

Hier op wierd myne ontdekkinge door de liefhebbers van nutte uitvindingen ter toets gebragt, en zoo verre my bekend is, heeftze in allen deelen volkomen aan de verwagtinge van alle wel-gezinden beantwoord.

De Hoog wel Geboren Vrouwe Mevrouw LEWE VAN ADUARD, geboren ALBERDA, de Hoog wel Geboren Heer U. H. ALBERDA Heer van Menkema, de Hoog wel Geboren Gestrenge Heer ALBERDA Hooftman van de Hoge Justitie kamer, de Heer Professor W. MUNNIKS, de Heer J. G. GEERTZEMA, de Heer Doctor M. VAN MARUM en anderen, hebben myne ontdekking door zoo veele herhaalde proefneemingen onderzogt, datze binnen kort by verstandigen, die er acht op gaven, voor een zeker middel tegens de runderpest wierd aangemerkt.

Ik

Ik zoude nu wel een groot aantal proeven, door veele liefhebbers, zoo in als buiten onze Provintie, op meer dan twee hondert kalveren genomen, kunnen bybrengen, die genoegzaam bewyzen, dat kalveren van gebeterde koejen geboren, zes of agt weeken oud zynde, voor datze nog in de opene lucht geweest zyn, ingeënt wordende, alle ligt ziek worden, en beteren; maar aangezien er weinige van die kalveren wederom op de tyd, door my in den gedrukten brief bepaald, zyn ingeënt, zoo is het niet zo zeker, datze allen voor eene volgende besmetting beveiligt zyn, en daarom zal ik alleen die proeven, welke door ons zelfs genomen zyn, ten verdere bewyze mede delen.

Onder deeze zyn arnmerkelyk twee proeven, genomen op drie kalveren, waar van twee de Hoog wel Geb. vrouwe Mevrouw LEWE VAN ADUARD, de Heer van MENKEMA, de Hoofdman ALBERDA, Professor MUNNIKS, en my, in maatschappye behoorden: en het derde wierd my door de E. AJOLT EENJES, op myn verzoek tot deeze proefneeminge aan huis gezonden, namelyk, om te onderzoeken, of den ouderdom dier kalvers, (het eene was oud agt en een half, het tweede zeven en een half, en het derde of jongste zes maanden,) ook eene merkelyke verandering in de ziekte zoude veroorzaken. Dat het gras eeten en de herkauwinge geene merke-

kelyke verandering in de ziekte gaf, was my reeds bekend, dewyl myne kalvers die ik in May hadde ingeënt, allen herkauwden, en niets aten dan gras.

Den 30 January 1775 ente ik in, het oudste kalf, geboren den 15 may 1774; dit hadde niet in de opene lucht geweest. Den 4 February wierd zyn afgang harder, dan natuurlyk, het knerste op de tanden, de ziekte bleef den 5den 6de en 7den dito genoegzaam zonder verandering, het hadde minder eetlust, maar dronk als gezond zynde; den 8sten hield de herkauwing op, het dronk weinig, de neus liep tamelyk sterk, en de ogen vielen kennelyk in, dog het bleef vrolyk, en den afgang hard als voren, den 9den wierd den afgang natuurlyk, en het begon meer te eeten; den 10den gaf het goede tekenen van beterschap, en het begon den 11den wederom te herkauwen.

Den 8sten February hadde ik van dit kalf stof genomen, waar mede de Heer Professor MUNNIKS inënte een kalf, geboren van een ongebeterde koe, dat op de gewone tyt ziek wierd, en stierf.

De andere beide kalveren ente ik in den 17de February; deeze hadden na genoeg dezelfde ziekte, alleen wierd het oudste niet hardlyvig, dit was buiten op het land geboren in den nag

dog

dog des morgens voor zonnen opgang reeds in huis gebragt.

Deeze kalvers waren dus alle drie ligt ziek, hoewel merkelyk zieker, als onze jonge kalveren; ook duurde de ziekte langer, zelfs zoo lange, als by ander ingeënt bejaard vee, daar en tegen behieldenze in de ziekte een trap van vrolykheid, die zeldzaam is; ook is het iets byzonders in die ziekte, dat den afgang van die eerst hardlyvig worden, op eens zonder week te worden verandert in natuurlyk, met een woord, er was een zeer duidelyk onderscheid tusschen deeze ziekte, en die van bejaard vee, en kalvers van ongebeterde koejen geboren.

In het midden van Januari hadde ik een kalf ingeënt, dat vyf weeken oud was; dit gaf kennelyke tekenen van ziekte, en beterde op den zevenden dag na de inentinge. Dit kalf hadde ik van te voren nog eens ingeënt, wanneer het viertien dagen oud was, dog het hadde niet gevat.

Ik was voorneemens dit voor jaar nog verscheide zaken betrekkelyk tot deeze inentinge te onderzoeken, als namelyk de duurzaamheid der smetstoffe: de tyt in welke de opene lucht de voor de inëntinge zoo gunstige gesteldheid dier kalveren vernietigde; in welk onderzoek, men waarschynlyk het tytstip vind, om door ééne inëntinge onze kalvers voor eene volgende besmettinge te beveiligen: of men ook zoude kunnen ont-

ontdekken, wat eigenlyk in de opene lucht de oorzaak van die grote verandering is: dog de ziekte en dood van myn zeer geagten vriend en *Principaal* in de vee negotie veroorzaakte, dat ik dit voorjaar te lang in Holland moetende blyven, deeze gewigtige proeven meeſt moeſte nalaten.

Twee myner buurlieden, namelyk myn Oom *Jan Willems Smit*, en *Jacob Gerrits*, bragten op myn verzoek aan myn huis, ieder een kalf van een ongebeterde koe, ten einde om aan hun, en myne Huisvrouwe, zonder gevaar, (ik hadde geen ongebeterd vee in huis) geleegenheid te geeven, tot het bekomen van ſmetſtoffe, waar op men met zekerheid ſtaat zoude kunnen maken. Het kalf van *Jacob Gerrits* wierd ingeënt den 15 April, met gal gehouden van een Hokkeling, dat aan de veepeſt was geſtorven den 20 Maart. Deeze gal nog geen vier weeken oud zynde, hadde ik bewaard in een glaze vlesje, met een kurk digt toegeſtopt en met een ſtukje blaas 'er over vaſtgebonden: het kalf wierd door deeze inëntinge niet ziek. Hier op wierd het wederom ingeënt met verſche ſmetſtoffe, en ziek geworden zynde, nam men hier van ſtof, waar meede myne twaalf kalvers van gebeterde koejen, en een van een ongebeterde koe geboren, zynde dat van myn Oom; wierden ingeënt alle op den 5de May. Tien van dezen waren tuſſchen 6 en 10 weken,

weeken oud: twee waren nog jong, zynde het eene veertien, en het ander slegts negen dagen oud. Deeze beide laatste wierden tamelyk zwaar ziek; de andere waren ligt ziek volgens gewoonte. *Zy* beterden allen, dus beterde ook dat van myn oom, schoon zieker als de andere zynde. Het kalf van *Jacob Gerrits* was gestorven.

Myn Oom *Jan Willems Smit*, altoos een liefhebber der inëntinge geweest zynde, ëntte dit voorjaar veele kalvers in, zoo voor hem zelven als by andere goede vrienden; waar van niet een is gestorven.

Alleen de Hoog wel Geb. Heer G. ALBERDA Heer van Dykslerhuis verloor twee kalvers van gebeterde koejen aan de inëntinge, om datze, althans na het gevoelen van zyn Hoog wel Geboren, te veel aan de opene lucht waren blootgesteld geweest.

Ik was, in de maand van Juny wederom te huis gekomen zynde, aanstonds bedagt om myne kalveren wederom in te ënten. En om te ontdekken, of eene tweede inëntinge (in het land namelyk) noodzakelyk was, dan of men die slegts als eene beproevinge hadde aan te zien; zo entte ik in, tien van myne twaalf kalveren, met vier van andere goede vrienden: dus bleeven er twee van de myne overig, die ik niet inënte, zynde de beide jongsten, die meest ziek geweest waren. Met dezelfde stoffe entte ik by myn oom twee

kalvers in, van ongebeterde koejen geboren, die beide op den vyfden dag na deeze inëntinge ziek wierden, en waar van de eene ſtierf, en de ander beterde; en van myne in huis ingeënte kalveren hadden zommige ſlegts eene ligte aandoeninge. Ook hebbe ik drie van myne hokkelingen, die ik voorleeden jaar, terwyl het kalvers waren, hadde ingeënt, wederom met deeze ſtoffe ingeënt, dog zy bleeven volmaakt gezond.

Den 24 Auguſtus hebbe ik negen van die tien kalvers, welke ik den 19 Juny ingeënt hadde, wederom ingeënt: met dezelfde ſtoffe, inëntende, by een Vriend van my, twee kalvers van gebeterde koejen voor de eerſtemaal; deeze wierden beide ziek, en myne kalveren bleeven alle gezond.

Het eene van deeze twee voor de eerſte reis ingeënte kalvers, wierd zeer ziek Ik hadde mynen vriend verzogt, het zelve dien dag, als ik het des morgens den 25 Auguſtus inente, naar buiten in de opene lucht te brengen, gelyk geſchiede; het was een aangenaame dag, met zonneſchyn; het kalf, dat in huis gebleeven was, wierd ligt ziek; maar dat buiten was geweeſt, ſteende op den zesden en zevenden dag vry ſterk, het wilde weinig of niet drinken, zelfs ſpuitte het. Ik nam ſtof van dit kalf, waar meede ik inënte twee andere kalvers, het eene van een gebeterde en het ander van een Ongebeterde koe geboren: dat van de gebeterde koe wierd zeer kenne-

nelyk ziek, en beterde, dog dat van de ongebeterde koe geboren, scheen niet gevat te hebben.

De meeste van onze verstandige *Inënters* waren van gedagten, dat de tweede inëntinge, die ik in het land gedaan hadde, wel goed was, aangemerkt wordende als eene beproevinge, maar niet noodzakelyk voor die kalveren, welke in huis reeds kennelyk waren ziek geweest. Hoe zeer dit ook met myne begrippen strookte, de ondervinding scheen my hier in egter, by myne voorgaande proeven, met onze van te voren verkregen kundigheden als te worstelen. Om dit dan nader te onderzoeken, zoo bragt ik, met verlof van de Hoog wel Geborene *Freulin* H. van NIEVEEN, op haar Hoog wel Geb. Buitenplaats *de Braak* genaamd, alwaar toen de veepest was, twee kalveren: welke beide met dezelfde stoffe den vyfden may in huis waren ingeënt. Het eene was toen oud geweest negen dagen, en het andere omtrent negen weeken: het jongste was tamelyk zwaar ziek geweest, dog in het land niet wederom ingeënt. Maar het ander was een uit de negen, die ik tweemaal in het land hadde ingeënt: schoon ik niet kan zeggen met zekerheid, dat ik by een van beide deezer laaste inëntingen, eenige tekenen van ziekte aan het zelve bespeurd hebbe. Het jongste wierd in de natuurlyke besmettinge ziek aan de veepest, en beterde; maar het ander,

ſchoon op dezelfde ſtal, aan de zyde van het zieke ſtaande, bleef gezond.

Hier op entte ik op myn eigen ſtalling in, het ander kalf, dat by de eerſte inentinge veertien dagen oud, en onder allen meeſt was ziek geweeſt; dog niet wederom in het land was ingeënt. Te gelyk met het zelve inentende een ander kalf, uit de meergemelde negen; dat by de eerſte inentinge agt weeken oud, en zeer ligt ziek was geweeſt: dog dat by de tweede inentinge, in het land, nevens andere, eene ligte aandoeninge gehad hadde. Beiden hebbe ik ingeënt op twee plaatſen, namelyk op ieder dye met één litsje. Het eerſtgemelde kalf wierd wederom ziek, en ſtierf op den tienden dag na de inentinge: dog het ander mede ingeënte kalf, ſchoon het zieke op dezelfde ſtallinge aan zyn zyde ſtierf, bleef volmaakt gezond.

Men zoude kunnen vragen, of deeze kalvers niet te jong geweeſt zyn by de eerſte inentinge, of dit niet alleen de oorzaak was, waarom zy voor eene tweede beſmettinge vatbaar waren: en of dit niet de reden van myn eigen ſtelregel is, geene kalveren in te enten voor dat zy van zes tot agt weeken oud zyn? Het eerſte zal ik aanſtonds door genomene proeven oploſſen; en wat het laaſte aangaat, zoo lang als myne ontdekkinge nog nieuw was, diende ik alle mogelyke omzigtigheid te gebruiken, om voor te komen, datze

niet

niet door onregtmatige befluiten gedwarsboomd wierde. Elk weet, die by het rundvee heeft verkeerd, dat veele kalvers, vooral in Holland, aan de zogenaamde kalverziekte (die, alhoewel zy voor het meerengedeelte niet zo lange als de veepeft duurt, egter ten aanzien der uiterlyke tekenen, niet veel van dezelve is verfchillende) komen te fterven, en meeft voor datze zes weeken oud zyn: dit gebeurende in dien tyt alsze waren ingeënt, zouden veelen voor rekening der inentinge zyn geftorven, die waarlyk daar toe niet behoorden. Dit gevaar tragte ik hier dan meede voor te komen. Ten tweeden: het was zeer waarfchynlyk, dat die kalvers niet vatbaar voor de natuurlyke befmettinge zynde, ook te jong zouden kunnen weezen, om door inentinge ziek te worden. En een reeds gemelde proeve verfterkte my eenigzinds in dit gevoelen. Egter denke ik, dat zo zy vatten, het evenveel zal weezen, of ze dan twee, of zes weken oud zyn. Ik hebbe deeze beide kalveren er daarom uitgehouden, om datze van allen het meeft waren ziek geweeft, en dus myns oordeels beft gefchikt, tot deeze proefneemingen.

Verfcheiden *Inenters*, deeze zaak nu ook voor hen zelfs willende onderzoeken, bragten hunne van dit voorjaar in huis ingeënte kalvers, waar onder eenige waren, die by de eerfte inentinge zeven agt en negen weeken zyn oud geweeft, on-

der natuurlyk ziek vee, of entedden dezelve wederom in. Veele wierden ziek, en de ondervindinge bevestigde hier door nader, dat de inentinge in het land noodzakelyk moet geschieden: dog tot nog toe, komen er merkelyk meer van deeze kalvers in de ziekte op, als van bejaard vee: zynde van allen, die op verschillende tyden en plaatzen zyn ziek geweest, meer als de halfscheid gebeterd; daar van het ander vee, die van deezen herfst en winter, tot heden toe zyn ziek geweest, nauwlyks van de zeven een gebeterd is.

Om nu wederom alle twyffeling, ten opzigte dier kalveren, die op eene behoorlyke tyt in het land zyn ingeënt, weg te neemen, zoo hebbe ik vier van de myne, gebragt in eene allersterkste natuurlyke besmettinge, daar de veepeest zo kwaadaardig was, dat er niet een enkel beest is opgekomen. Men plaatste deeze kalvers aan de zyden der zieke beesten op dezelfde stallen, daar het dode vee dien zelfden dag was afgesleept, op het zelve hooi en stroo, daar die dieren op gestorven waren, hier kwam by, dat deeze dieren, een uur gaans door eene vuile weg gedreven zynde, honger hebbende, te meer dewyl het agtermiddaags was, dit vuile, en door het kwyl der zieke en stervende beesten nat gemaakte hooi en stroo, zeer gretig in slokten, waar door de eene eenige ongesteldheid kreeg, dog het was geen

pest-

peſtziekte en verder bleeven zy alle volmaakt gezond; gelyk ook myne andere kalveren, die ik wederom hebbe ingeënt, geen de minſte tekenen van aandoeninge gegeven hebben.

En dus hebbe ik door de zekerſte proefneemingen het altoos waar bevonden, dat kalvers van gebeterde koejen geboren, offchoon ook die koejen, voor vyf of zes jaren, waren ziek geweeſt, zes of agt weeken oud zynde, voor datze nog in de opene lucht geweeſt zyn, ingeënt wordende, alle ligt ziek worden, en beteren: en na vier maanden of daaromtrent, in het land geweeſt zynde, wederom wordende ingeënt, hebben zommige, op den zesden en zevenden dag na deeze inentinge, wederom eene ligte aandoeninge, zynde daar na, voor eene volgende beſmettinge, zoo wel beveiligt, als die van de natuurlyke ziekte gebeterd zyn.

Mogelyk zal iemand denken, dat deeze weinige proeven niet voldoende zyn, om zonder eenige twyffeling, een zaak van zoo veel belang vaſt te ſtellen; want hoe veele geneesmiddelen, hoe veele verſchillende behandelingen, niet ſlegts van boeren, maar door geneesheeren, zyn ons niet van tyt tot tyt ter hand gekomen, ter geneezinge van deeze ziekte, die volgens hun voorgeeven, op alzo veel waarneemingen en proeven beruſten, als de myne, welke egter naderhand, als niets

goeds uitwerkende verworpen zyn. De meesten, zoo niet alle deeze proefnemers, hebben geene genoegzame ondervinding van deeze ziekte gehad; zy beschouwden het zieke vee op hunne studeerkamers, en niet als by enkele gevallen op den koestal, zy vormden zich een denkbeelt van den aart der ziekte, schoon deeze voor hen raadzelagtig was: daar op dagte men een geneesmiddel uit, en by de eerste gelukkige uitkomst, schreef men zulks aan dat geneesmiddel toe, en vleide zich, het groot geheim ontdekt te hebben: waar op men door dit ongegrond vertrouwen, en mogelyk door eenige vleyende berichten misleid, met eene verzekerde toon uitriep: ik hebbe het gevonden.

Hier was het in tegendeel uit de ondervinding zeker, dat 'er een wezenlyk onderscheid in de dispositie, voor zoo verre de veepest aangaat, tusschen kalvers van gebeterde en ongebeterde koejen geboren, plaats hadde. De ziekte deezer kalveren, was volstrekt verschillende in haren aart van de natuurlyke en ingeënte ziekte in bejaard vee, en kalveren van ongebeterde koejen geboren; zy duurde niet zoo lange, want op den zesden of zevenden dag na de inentinge was zy op het hoogste: daar het ander ingeënte vee, op den tienden of elfden dag na de inentinge, eerst de scheidinge van de ziekte hebben: zy was daar en boven zoo ligt en draaglyk voor die dieren, datze

datze voor onkundige nauwlyks te bemerken was. Het eerste kalf van 1771 was zekerlyk door inentinge gebeterd: aangezien er zedert dien tyt, tot 1774, geen veepest onder myn rundvee, zelfs niet in myne buurt, geweest was: en het stond beide, tegen de inentinge, en natuurlyke besmetting. Het tweede hadde juist dezelfde ligte ziekte, en driemaal naderhand ingeënt wordende, zonder gevolg van ziekte, bewees genoeg, dat het gebeterd was. De ziekte van de andere zes, was van dien zelfden aart, en tweemalen in het land zynde ingeënt, met stoffe daar men niet aan behoefde te twyffelen ofze was besmettelyk, verzekerden my genoegzaam, datze alle gebeterd waren: de ondervinding stelde deeze zekerheid, nog verder buiten allen twyffel, want zy stonden een geheelen maand, onder een groten hoop ziek vee, zonder de minste aandoeninge, eene allersterkste besmetting door. Als men hier by overweegt, de sterke proeven van deezen herfst en winter, in nog grooter aantal op myne van dit voorjaar ingeënte kalveren genomen, die alles, wat ik van te voren hier van gezegt hebbe, regtstreeks bekragtigen, zoo meen ik, dat men met genoegzaame zekerheid kan besluiten, dat wy onze kalveren van gebeterde koejen geboren, door deeze Inentinge tegens de veepest kunnen beveiligen: het welk ik my voorgesteld had aan te toonen. Immers is het ten eersten, door de ondervinding reeds lang uit-

gemaakt, dat kalvers van ongebeterde koejen, zo wel, voor datze in de opene lucht zyn geweest, als daar na, ingeënt zynde, of natuurlyk ziek wordende, sterven, zo wel als het bejaarde vee. Ten tweeden, heb ik, bladz. 9, en 20, onwederspreekelyk getoond, dat vee van gebeterde koejen voortgebragt, na een half jaar of meer, in de buitenlucht geweest te zyn, niet minder sterft aan de besmettinge, dan het vee van ongebeterde koejen voortgeteelt. Ten derden, is het algemeen waargenomen, dat kalvers van gebeterd vee, natuurlyk niet besmet worden, zo lang ze niet aan de opene lucht zyn bloot gesteld: onze onkunde omtrent de reden hier van, kan de zekerheid eener standvastige ondervinding, niet kragteloos maken. Ten vierden, kalvers van gebeterde koejen, eerze in de opene lucht geweest zyn, ingeënt wordende, worden alle maar ligt ziek: gelyk door de bestendigen uitkomst van een zeer grote menigte proeven, door my, en anderen, op verscheidene plaatzen genomen, reeds zo zeker is gemaakt, dat het met geen schynbaare reden, meer in twyffel getrokken kan worden. Men zy slegts volkomen zeker, dat de kalvers waarlyk van gebeterde koejen zyn, waar omtrent wel eens bedrog gepleegt is; en al ware het, dat van twintig of dertig kalvers, op het hoogste, een enkelde stierf, zoude dit dog van zeer weinig belang zyn, nog de uitsteekende nuttigheid der ontdekking wegneemen. Ten vyfden,

is

is het door de uitkomst der proeven gebleeken, dat deeze inenting alleen, hen niet zeker beveiligt, maar dat dezelve in het land herhaald moet worden, en dat die dan op 't hoogste slechts eene ligte aandoening veroorzaakt, en zonder gevaar is: en deeze herhalinge op den tyt, door my, hier, en in mynen brief aangeweezen geschiedende, heb ik in alle myne proeven bestendig ondervonden, dat dit vee hoe sterk ook getoetst, voor geen besmetting verder vatbaar is; ook is my geene strydige ondervinding, van iemand hier omtrent bekend. Ik vlei my derhalven, en zo ik meen niet zonder grond, een zeker middel gevonden te hebben, ter behoudenis van ons kostelyk rundvee: waar by geen gevaar, ja zelfs geen verlies van vrugt of melk te vreezen is; en ik vond my verplicht, het zelve myne landsgenoten aan te bieden. Die de Jammerlyke verwoestingen der veeziekte, overweegt, die nu reeds meer dan 30 Jaren, omtrent in alle oorden van *Europa*, en vooral ook in ons vaderland; (wiens welvaart ten groten deele, in de veefokkerye gelegen is,) heeft gewoed: en daar by bedenkt, hoe veele onzer kundigste geneesheeren, door de ongelukkige uitkomsten van duizenden van proeven, wanhoopig zynde, het verder onderzoek reeds hadden nagelaten; terwyl het met den gemeenen man, thans tot dat uiterste gekomen was, dat verre de meeste, geen eenig middel meer gebruiken wilden, die zeg ik, zal het gewigt eener

zo-

zodaanige ontdekking, als ik de myne vertrouwe te zyn, geenzinds in twyffel trekken. Althans ik voor my, kan niet nalaaten, met dankbaare erkentenis, de gunstige bestieringe van Gods wyze en aanbiddelyke Goedheid, er in te eerbiedigen. Acht iemand echter, dat ik de zekerheid myner ontdekking, door een grooter aantal proeven, tot een hooger trap had moeten brengen, eer de voorzigtigheid toeliet, dat ik dezelve openbaar in 't licht gaf: die bedenke (daar ik toch hier in alles gedaan hebbe wat my mogelyk was) of men van een eenig byzonder persoon, en in mynen stand, met billikheid, iets meer kan eisschen. Als burger en als Christen oordeel ik, dat in 't gemeen, de wetten van menschlievendheid, en in 't byzonder de zugt voor het gemeene welzyn van ons dierbaar vaderland, van my vorderden, om, zo dra ik alle genoegzame zekerheid, die ik voor my verkrygen kon, van zulk eene allernuttigste ontdekking bekomen hadde, dezelve niet langer agter te houden. Zo myne proeven, nu al iemand geene genoegzame zekerheid, voor de bestendigheid, van het door my ontdekte middel schynen te geeven, dan zal hy er echter nog dien hoogen trap van waarschynlykheid, voor een verder goed gevolg, niet in kunnen ontkennen, die alle weldenkende, wier gelegenheid het is, moet aanspooren, om verder, door voorzigtig genomene proeven, en het aanmoedigen derzelve, in een zaak van zo veel aanbelang, na

den.

den volkomenſten trap van overtuigende zekerheid, te zoeken; waar toe ik hen, om Neerlands welvaarts wille, op het vriendelykſte uitnodige! Dit blyft toch ook altoos zeker, dat ſchoon het al in het vervolg eens mogt gebeuren, dat men een enkeld kalf van een gebeterde koe, naar myn voorſchrift behandelt, kwame te verliezen, indien echter, de evenredigheid, hier maar omtrent, of even zoo voordeelig blyft, als in de zo heilzaame inenting der kinderpokjes onder de menſchen, myne ontdekking, reeds van het uiterſte gewigt en voordeel is; terwyl de ſchynbaarſte zwaarigheden, en gemoeds bekommeringen die zo veel lieden, van de inenting der kinderziekte nog weerhouden, ten opzigte van het redenlooze vee, al hun kracht verliezen. Zo de landman al zyn kalveren van gebeterd vee dan inente, en aanfokte, en alleen het ongebeterd vee, zo lang het toereikende was, verkogt of uitvoerde, en tevens omtrent den invoer, behoorlyke maatregelen genomen wierden, zoude er binnen weinig Jaren, geen ander dan gebeterd vee, in ons land te vinden zyn. In dit geval, zoude de inenting der kalveren, ook by den allerzwaarhoofdigſten, geen kommer meer kunnen baaren: en, door ons by aanhoudenheid, van gebeterd vee te verzekeren, de ſmertelykſte der landplaagen, belet worden, binnen onze grenspaalen te dringen; zo lang van elders ſlegts, de in ſmetſtof doorweekte, wel beſlotene, en terſtond ver-

zon-

zondene draaden tot de inenting te bekomen waren. En ach! of dezelve eens in geheel Europa niet meer te vinden mogten zyn. Welk een ſtreelend, en waarſchynlyk, al te ſtreelend uitzigt! Hoe zeer echter de zorgvuldige aandagt, van 's Lands wyze en weldoende vaderen waardig! Doch ik merke, dat ik, door het maken van ontwerpen, buiten mynen kring van waarneemer trede, en late zulks derhalven, liever aan het oplettend doorzigt over, van hun, wien deeze zorgen zyn aanbevolen. Ik zal dan eindigen met volgens myne beloften, nog een duidelyk bericht van de wyze der in-entinge te geeven.

Wat de manier der Inentinge aangaat, die is zeer eenvoudig; men heeft er ſlegts toe nodig *ſmetſtoffe*, een *Naald*, *Garen*, en een *Doos*, of *Glasje*, om het garen, in de ſmetſtoffe nat gemaakt zynde, te bewaren.

Smetſtoffe noemt men, het vogt uit de oogen, Neus of mond, van een beeſt dat aan de veepeſt ziek is. Ik neem de ſtoffe altoos uit de neusgaten. Zeer zorgvuldig moet men zyn in het neemen van goede ſmetſtoffe, dat is, die zeker beſmettelyk is, op dat men zig zelfs en anderen niet miſleide. De ſtoffe van een beeſt, dat in den tweeden, derden of vierden dag der ziekte is, genomen zynde, voor dat het dier de minſte tekenen van beterſchap geeft, vers gebruikt wordende, houde ik voor beſmettelyk. Daar en tegen

is

is de ſtoffe genomen van een beeſt, dat zekere tekens geeft van beterſchap, zelden of nooit beſmettelyk. Stoffe van een beeſt dat zes of zeven dagen is ziek geweeſt, is twyffelagtig beſmettelyk.

De *Naald* dient van zwaarte te zyn als een gemeene zeylnaald, daar het ook zeer wel meede geſchieden kan. Die ik gebruike, is van het punt, tot daarze rond word, platagtig, met twee ſcherpe zyden, die op haar breedſte wat buiten de rondte van de naald uitſteeken, hy ſtaat een weinig gebogen, en gaat gemakkelyk door het vel: de draden volgen door de breedte en ſcherpte der zyden ook zeer gemakkelyk.

Het *Garen* diend in het gemeen los, en tamelyk ſterk te weezen: los op dat het te ligter doorweekt worde, en veel vogt kan houden: tamelyk ſterk, op dat het by de in-entinge, of naderhand by het wegneemen der draden, niet ligt breeke, en dus geene ontſteekinge buiten noodzakelykheid veroorzake, of verërgere: ik neeme wit ongetwynd vlaſſen garen, dat beide deeze hoedanigheden bezit: het is te koop in onze Bont en Linnenwinkels, onder de naam van linnen ſtopgaren, en ten opzigte der zwaarte verſchillende in zoorten; het zwaarſte is tot de In-enting het beſte.

Het *Doosje* of *Glaasje* heeft geene beſchryvinge nodig, ik gebruike meeſt een houten doosje; dog

dog als men de ſtoffe eenige dagen denkt te bewaren, is een glas, dat digt geſtopt kan worden, beſt.

Het garen tot de in-enting willende gebruiken, zoo ſnyd men het, terwyl het nog droog is, in einden, ter lengte van zes of zeven duimen. Smetſtoffe willende neemen, zoo neemt van deeze einden een ſtrengetje, ter dikte van de ſteel van een tabakspyp, doende het zelve twee of drievoudig losjes te hoop, ſtoppende het zo in de neuſgaten van een ziek beeſt, het garen tusſchen duim en vinger vaſthoudende, beweegende het op zulk een wys, dat het wel doorweekt worde.

Met dit nu rondom nat en weldoorweekte garen, geſchied de Inentinge op volgende wyze. Men laat het garen, door iemand die ſchoone handen heeft, uit malkanderen doen; en de draden in zulke kleine ſtrengetjes, als gevoeglyk door het oog van uwe naald kunnen gebragt worden, op een bord by malkander langs leggen: van het zwaarſte linnen ſtopgaren heeft men, op eene plaats inentende, aan drie draden tot ieder beeſt genoeg. Het garen door het oog van de naald gebragt zynde, laat men het dier, dat men wil inenten, met de eene zyde tegens een ſchuttinge wat aandringende, vaſt houden: vattende met de duim en voorſte vinger van de eene hand, het vel, ſteekende kort aan de duim en vinger, door het nu dubbel gevouwen vel, tusſchen het zelve, en

en de vetrok door: men trekt de draden wel eens heen en weder, en knoopt gemeenlyks, om het uitvallen te beletten, de einden aan malkander vaſt.

De plaatſen, daar men gemeenlyks inënt, zyn van agteren op de dyen, op die plaatze, daar het vel op het ruimſte is: ook kan men inënten op het oor: op den ſtaart, of in het uiterſte einde van den ſtaart, dwars doorſteekende: deeze laaſte manier is de allergemakkelykſte.

Men neemt de draaden weg, op den vierden of vyfden dag na de inëntinge, en drukt de etter uit de wondjes. Zoo er eenige ontſtekinge van belang mogt komen, dat gebeuren kan, als men op de dyen inënt, wy hebben dezelve altyt kunnen geneezen met Azyn: de wond daar meede waſſchende, of ſpuitende, na dat de zaak vereiſchte. By kalveren heeft men genoegzaam nooit deeze toevallen. Ik houde meeſt van de inëntinge op de dyen, om dat ik door waarneemingen en proeven verzekert ben, dat 'er by de andere methoden van inëntinge, meer zullen onderlopen, die niet en vatten. Nog onlangs hebbe ik met eenerleye ſmetſtoffe, en wel doorweekte draden, ingeent op dezelfde ſtallinge vyf ongebeterde beeſten, alle in het uiterſte eindje van den ſtaart, een van deeze vyf wierd op den gewoonen tyt ziek, en de andere bleeven gezond, tot eene natuurlyke beſmettinge, haar allen overviel.

Ik ben er tot nog toe voor, de kalvers van gebeterde koejen driemaal in te enten: de eerstemaal in huis, voor datze in de opene lucht geweest zyn, en liefst wagte ik tot dat zy zes weeken oud zyn: de tweedemaal, wanneerze drie of vier weeken in het land hebben geweest: en de derde of laastemaal, in de maand Augustus, of September: vooronderstellende, datze in may zyn in het land gekomen.

Dewyl uit onze proeven blykt, dat de inëntinge in het land noodzakelyk moet geschieden, zo is de vrage, of men nu de inëntinge in huis niet zoude mogen agterlaten. De uitkomst van de drie kalveren, by myn Oom *Jan Willems Smit*, in Juny in het land ingeënt, waar van een tamelyk zwaar ziek wierd, en een ander is gestorven: en verscheide andere gevallen, dat kalveren van gebeterde koejen, slegts voor zeer korten tyt in de opene lucht geweest zynde, evenswel kort daar na aan de veepest zyn gestorven, doen my besluiten, dat het als nog niet raadzaam is, deeze eerste in-entinge na te laten.

De tweede in-entinge is nodig als een proeve van de eerste, om dat, wanneer het eens gebeurde, dat er een enkele onderliep, die niet en vatte voor de eerste reis, of dat nog erger is, wanneer men eens stoffe had gebruikt, die niet besmette, zoo zoude deeze in entinge naar alle waarschynlykheid zeer nodig weezen: en als deeze

tweede

tweede in-entinge, eens de kalvers voor altoos voor eene volgende besmettinge beveiligde, dat reeds waarschynlyk is, zoo zoude zy te gelyk als borge kunnen zyn, voor de laatste in-entinge, in den herfst, dat is, wanneer men by de laatste In-entinge eens stoffe nam, die niet besmette, zo zouden niet tegenstaande deeze misslag, onze kalvers nog gebeterd zyn.

Het gevaar by alle deeze in-entingen is zoo gering, dat van alle die ik hebbe ingeënt, nooit geen een enkele is gestorven. De ziekte is gemeenlyks op den zesden of zevenden dag na de in-entinge op het hoogste, en zo ligt, dat die het voor de eerstemaal ziet, het nauwlyks kan geloven, datze ziek zyn. De meeste zyn slegts wat suf of slaperig, en dit begint doorgaans op den vierden dag na de in-entinge, eenige hoesten nu en dan: sommige knersen op de tanden, het geen byzonder aan de veepest eigen is: meest alle drinken zy de ziekte door, als gezond zynde, dog schynen, door dienze meest altyt stille zyn, geen groot verlangen daar na te hebben. Het gevaar om met deeze ligt zieke kalveren, de besmettinge te verspreiden, is, als men eene betamelyke voorzorge gebruikt, zeer gering; hier is geen stank als by ander ziek vee, er heeft geene spuitinge plaats, geen verrottinge van doode lyken, nog vervoeringe van vleesch, of vet nog huiden: de ondervindinge komt hier meede overeen, op alle plaatzen

daar men deeze kalveren heeft ingeënt, is het ander ongebeterd vee gezond gebleven.

Egter zoude ik niemant durven raden, zyne kalvers in te enten, in het zelfde huis, daar men ongebeterd vee heeft ſtaan: dit agte ik gevaarlyk en voorbarig, dewyl er geene dringende redenen zyn, waarom men zulks zoude doen, want deeze kalvers zyn niet vatbaar voor de natuurlyke beſmettinge, voor datze in de opene lucht zyn geweeſt, en eenige weeken ouderdom maken weinig verandering in de ziekte: dus kan men zonder gevaar, eene behoorlyke gelegenheid tot de eerſte in-entinge afwagten, dat is, wanneer het ander ongebeterd vee des voorjaars in de weide komt: en wanneer men by de inëntingen in het land de kalveren van het ander vee, behoorlyk afzondert, heeft men geen gevaar te vreezen.

Zie daar myn waarde Landsgenooten! een middel ter behoudenis van ons koſtelyk vee, vergeef my deeze ſtoute taal, myne ondervindinge gedoogt, in my, geen twyffeling meer. Geniet gy dan myn waardſte medemenſch, de beoogde, heilzaame vruchten myner ontdekkinge, laat het een nieuwe drangreden voegen, aan uwe veelvuldige verpligtinge tot dankbaarheid, omtrent dien Goedertieren WELDOENDER, dien wy, zonder ons aan de ſnoodſte ongevoeligheid ſchuldig te maken, niet kunnen nalaten, hier van de Eer te geeven.

E I N D E.

